

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIV-ik évf.

Julius, Augustus. 1879.

4-ik füzet.

DÁVID FERENCZ EMLÉKÉRE.

Az ember eszének és szívének legfőbb törvénye: a fejlődés. Már az első ember ennek a törvénynek következtében állott elő, és az összes embervilág ennek a törvénynek uralma alatt volt, van és lesz mindig.

Az ember-szív minden dobbanása egy-egy vágy a fejlődés érdekében.

És az ember vágyának, soha és semmiben nincs határa: mert nem az igaz, szép és jó egy részére vágyik, hanem eszének és szívének törvényénél fogva, értelmét csak a legfőbb igaz, szívet csak a legtisztább szeretet, akaratát csak a legteljesebb igazságosság elégithetné ki.

Igen de ezt soha el nem érheti, mert e vágy az emberben az emberrel mindig nő. Az emberiség fejlődése megszűnnék, ha ez nem így lenne.

Életünknek fatuma, hogy vágyunk a véghetetlen után, mert a véghetetlen bennünk él, de fatuma életünknek az is, hogy a véghetent soha el nem nyerhetjük, mert a végesben élünk. Az ember ha örökké élne és örökké fejlődne is, fejlődését a szinte örökön örökké fejlődő eszményi színvonalára emelni még sem tudná.

Ha az ember a legfőbb igaz és a legteljesebb szeretet birtokába juthatna, akkor nem volna religiora szüksége, de akkor sem lehetne religiója, ha ezek birására nem törekednék.

A véges és véghetetlen az emberben együttesen vannak.

A végesnek a véghetetlen felé való vágyódásából és törekvésből következik az egyén és a nem tökéletesedhetése, mert ember és emberiség, csak az ideál ösztönzése által nőhet: olyan az ideál az emberiségre, mint a nap fénye és melege a növényekre.

És a bennünk élő vágy a tökéletesebb felé, a szívünkben manifestált Isten, az időben levő Örökkévaló.

Az eszmény fejlődésének története az emberiségben a religiók története is.

Mindig teljesebb boldogság és igazság után vágyik az ember: e vágnak szülöttje minden religio.

A ki a religiosus érzelmet akarná az emberben megsemmisíteni, előbb az ember conscientiáját és szivét kellene megsemmisítenie.

Az ember azzal a mije van elégedetlen, és e miatt szenvedő teremtés: szenvedése és elégedetlensége közben szövi a boldogság eszméjét. Az ember erkölcsi lény, a megsértett igazság érzelméből vonja le az absolut-igazság eszméjét. Az ember eszes teremtés, a tökéletlenségek szemléletéből következteti a legfőbb értelem eszményét. A gyarló közepéből hivatkozik az eszményire = Istenre, a kitől remél: tehát addig le nem mondhat az eszményről, az Istenről, míg le nem mond a reményről. A religio csak az ember-szível veszhet el.

Míg szivünk van, az isteni szomjat nem olthatjuk el magunkban, sőt minél nagyobb ez a szomj bennünk, annál nagyobbak leszünk.

Az embernek és emberiségnek azért nem lehet soha végmegállapodása és nyugalma, mert törvénye a tökéletesedhetés, de nem a tökéletesség; fejlődésünknek azért nem lehet más határa mint az eszmény — népies szóval az Isten. De ha odáig soha el nem juthatunk, ha a tűzhelyhez nem közeledhetünk is, a tűzhelyről jövő fényt soha nem nélkülözhetjük.

A tökéletesedés vágya nem ronthatja le a vallásos érzelmet, mert egy a forrásuk. Azok ellen, kik a vallásos érzelem kihalását hirdetik, az emberiség összes történelme tanuskodik. A vallásos érzelem a civilisatioval fejlődik, és nem kimerül, mert minden megismert igazságból új problema születik, és a mely arányban nagyobb-nagyobb lesz az emberiség satisfactioja, abban az arányban nő a vágya mindig teljesebb-teljesebb satisfactio után. Az ember az eszmény vonzása alól soha nem szabadulhat, és vágya közt, mely végzetlen és a való-ág között az ellentétet csak az Isten által tudja kiegyenliteni. Nem tudja elérni az absolutot semmiben, azért az absolutban való hitet segítségül veszi.

A hit mindig hitelezés, mit sziv és ész nyitnak az Istennek.

A kinek esze és szive egyetértésben van, annak religioja filozofia, és filozofiája vallásos: a sziv az észszel együtt termékeny. Ezért mondotta Schiller: „Fühle den Gott den du denkst“.

De az ember csak a religiokat alkotja, a religio szükségét nem. Ezért a religiók a mint az idő folytán nőit és tszult isteneszmét nem tudják táplálni, változnak és alakulnak. A religiók absurditásait az ember conscientiája folytonosan javitgatja, mert az

ember-sziv véghetetlen aspiratioját soha egy credo sem zárhatja magába.

És épen ezért a vallásos érzelem mindig teremtő.

És a mit ez érzelem teremt, az mindig a legmagasabb nyilvánulása az ember természetnek, és minden költői fajok közt leginkább czélt ér abban, hogy a lefelé hajlani kész lelkeknek biztos támaszul szolgál az ideál felé való emelkedésben.

De az embernek kiindulás pontján minden teren, ugy a religio-alkotásban is, ereje és képessége csekély volt.

A naturalismus ábéczéje a religióknak. Az ember a természeti vagy külső erők imádásán kezdette, ma már az erkölcsi erők cultusáig jutott. Kezdetben a saját keze által faragott kő és fa előtt hajlott meg, ma már az ész és sziv ideálja előtt szellemben hajlik meg.

A naturalismuson, az indpantheismuson, a görög- római polytheismuson és a zsidó monotheismuson keresztül roppant nagy út az, mit az emberiség a kereszténységig megtett. Megtette, mert az ideál solicalta.

•

*

*

*

A kereszténység oly religio, melyben a Plato nagyobb értelme, és a Jézus nagyobb szive egymást kiegészítették.

De ez a kiegészítés csak századokon keresztül, és conciliumok által történhetett meg.

Jézus, mint a keresztény religio alapítója, soha nem disputált az Istenről: csak érezte.

És mégis minden religio-alapítók közt, Jézus legnagyobb lépésekkel vezette az emberiséget az Isten felé.

A humanitas eszméje, az emberi nem közössége fájdalomban és vágyban, már Homernál és a görög nagy tragoedia írónknál szépen és fenségesen nyilvánítva van. De a polytheismus, melynek háttárai közt Homer és a nagy tragoediaírók mozogtak, szebb volt, mint vigasztaló. Jupiter felett a fatum uralkodott. A Jézus Istene részvételt van minden fájdalom iránt, vigasztal mindig, megbocsát sokszor és egének felicitását igéri azoknak, kik szenvednek: „Boldogok a kik sirnak, mert megvigasztaltatnak“.

Ha a részvét és szeretet vonzás a szenvedés felé, akkor a Jézusnak ingens szive volt. E fenséges nagy sziv által született meg az emberi nem consciéntiája. Jézus mondotta legelőbb: „Mi Atyánk!“ Ő kötötte szeretet által az embert a véghetetlenhez. Az Isten atyásága, az emberek testvérisége: ez az evangelium.

*

•

Jézus az Isten eszméjébe a justitia mellé, ezeket a nagy emberi érzelmeket is betette: szeretet, szánalom, irgalom és bocsánat.

Mig a legnagyobb birodalom, mit valaha embererő és értelem összealkotott, Tiberiust szolgálta, és a Capreban elkövetett bűnököt szemlélte, az alatt Jézust Jeruzsálemben megfeszítették, mert az emberiség fájalmát, szenvedéseit és sülyedését nagyon érezte, és segíteni akart. De a vértanúság mindig a vértanu ügyét nagyobbitja. A Jézus ártatlan vérrrel megszentelt tanait a szenvedő és sülyedő emberiség szívébe fogadta. Épen jókor! Az emberi természet annak a mélységnek, hová a bűn levonhatja, már fenekére sülyedt volt le, az ó világ felbomlás szélén állott: a kereszt áldozatja felfedezte az emberiség előtt az élet titkát és az újjászületés eszközeit.

Az ember fataliter olyan Isten után aspirál, ki emberi legyen.

A szerető szív szépíteni, nagyítani szokta szeretete tárgyát, ezt tették a tanítványok is, eszményesítették mesterüket, s az emberiség conscientíája megtette a többi: Jézus istenné eleváltatott.

A régi morális világ constitutioja szerint minden egyénre a többség auctoritása nehezedett: ilyenné alakult századokon át készült credoival a kereszténység is.

Az emberiség csak pihenhet, de nem állapodhatik meg.

A keresztény egyház fejei a 16-ik században azt hitték, hogy megállapodhatnak.

A Szent-Péter templomával az egyháznak győzelmi emléket emeltek, egy nagy jubileumra készültek, a legnagyobb művészek éjjel-nappal dolgoztak; Rafael a legnagyobb nyugalommal diszitette a Vatikán termeit és Michel-Angelo a látható egyházat a Szent Péter nevéről czimzett olyan templommal koronázta meg, mely mindenkor mélytő hely arra, hogy benne az Istent imádják.

Ki merte volna mondani: hagyjatok fel a diszitással, az ünnepre készüléssel, mert az egyház meg fog szaggattatni, egy szegény szerzetes jó, ki népeket terel ki az egyházból. Öltözzetek gyászba.

Az egyszerű barát egy könyvet tartott kezében, és a traditio, az auctoritás két legfélelmesebb, leghatalmasabb representansának, a császár és pápának azt mondotta: „ha ezer szent Ágoston, ezer concilium van is ellenem, ezzel a könyvvel szemben semmit érnek.“

És a Luther kezébe vett biblia a'apján új világ született.

Luther szenvedélyesen, de az emlékek miatt meghatottan vált el az egyháztól, Calvin, a másik reformátor, hidegen, ridegen tette be maga után az egyház ajtaját, hogy többé bele vissza ne térjen.

Az ember kezébe vehette az evangéliumot, de hol volt hozzá az ember? A 16-ik századbeli keresztény szívében hiába kereste az apostolok tiszta egét, mert a tiszta derült ég helyett nyugtalanságot és kételyt talált.

Az emberiség nem ment vissza az apostolok idejére, hová a reformátorok akarták vezetni, a középkorban sem maradt meg, hol az ó egyház akarta megtartani, de tekintetét a jövőre függesztve ment és megy előre, mindig előre.

* * *

Gyermekes felfogás a szabad vizsgálódás korában azt hinni, hogy a traditio és confessio mellett mindenki megmaradhat.

Ma alig van két egyformán hívő keresztény. A gondolkozó keresztény orthodox és eretnek egy személyben. Orthodox, mert őszinte, és eretnek, mert tudománya fényéből tesz be valamit az evangéliumba, és kihagy belőle olyat, a mi moralis érzésével ellenkezik.

A szabadságot despoticus legislatorrá tenni a lehetetlenséggel való próbálkozás.

De az emberiség épen az eretnekség által haladt és fejlődött mindenha. Jézus maga is eretnek volt. És ez nem is lehet máskép, mert az ideál szüksége az emberben a humanitással együtt nő.

A keresztény világ ideáljának a reformatio idejében két lejtője volt: az egyik szent Pálhoz, jobban mondva az apostolok köréhez vezetett, de a másik mindig több-több rationalismushoz.

A magyar reformátorok közül a 16-ik században e második lejtőn legmesszebb Dávid Ferencz haladott.

Dávid Ferencz róm. katolikusnak született, volt lutheranus, calvinista, és mint unitarius püspök végezte be küzdelmes és érdemtelen életét. Ha exclusiv egy religio sem lehet, csak dicsérnünk kell az olyan embert, kiben flexibilitás van és az emberiség mozgásához alkalmazkodni tud, mozdul vele és csinálja vele a világosabb új helyzetet. Őszinteség, egyszerű szív, finom erkölcsi érzék és sok tudomány voltak a tulajdonok, melyekkel Dávid Ferencz részt vett a század nagy kérdésében és Kolozsvár legnagyobb részét nézetének és tanának megnyerte.

Dávid Ferencz a bibliából olvasta ki, hogy a szentháromság dogmája nem alapszik a biblián és hogy a Jézus nem Isten.

Hát ez ábrándozás, méreg, az Isten és szent fia ellen való káromlás-e, a mint Kendi Sándor cancellár és unitarius a fehérvári országgyűlésen 1579-ben mondotta?

Az a ki tanítványainak a búcsu-vacsora alkalmával fájdalmasan mondotta: egy közületek elárul;

az a ki az olajfák kertjében bánatosan hajtotta fejét tenyerébe; és a kereszten felsohajtott: „Istenem, Istenem, miért hagyál el engemet!” miért ne lehetne ember, és csak ember?

Káromolják-e azok az Istent, kik azt hiszik, hogy új világ született, nem egy isten feláldozásából, de egy embernek az emberiség iránt érzett forró szeretetéből; nem egy isten véreből, de egy nagy szívu ember könyüiből?!

Ha Jézus isteni paizs nélkül, mint ember harczolta az élet harczát, akkor még inkább magunkénak tarthatjuk, példányunknak és vezérünknek fogadhatjuk.

Jézus élete és halála, ha embernek tekintjük is, megmarad egyszerű és mély, isteni és emberi misteriumnak egyszerre.

Angelico de Fiésole festőről mondják, hogy a Krisztus főt mindig térdelve festette, mert adorálta mint istent.

Én ugy érzem, hogy míg embersziv lesz, mely a morális szép után aspirál, és az isteni realisatioján fel tud melegedni, addig a Jézusnak mint embernek is, mindig lesznek tisztelői, követői, és emléke él és hat mint mindazoké a nagy embereké, kiket az emberiség arra választott ki, hogy általuk magamagát emlékeztesse arra: mi és mi akar lenni.

Erős meggyőződésű ember, csak ha nagy szive és nagy értelme van, kerülheti el a türelmetlenséget, mert csak az lehet türelmes, ki az élet törvényét érti és tudja, hogy minden mozog, változik, fejlődik és tökéletesedik.

A fehérvári gyűlés vezértagjai és többsége nem értették az élet törvényét.

Hiában mondotta Dávid Ferencz, hogy „a hit Isten ajándoka, és a lelkiismeret nem erőszakolható”. Tanai mellett hiában bizonyított a szentírásból: nem azt tekintették, való-e a mit tanít, hanem hogy újítás-e.

Mint újító „hogy mások az újítástól elirtózzanak” fő és vagyonszűrésre ítéltetett.

Fejedelmi kegyelem következtében, az ítélet után három nappal, a dévai várfogságba vitetett, hol nem sokára meghalt.

* * *

Dante szerint a pokol kapuja felett ez a felírás: „a szeretet csinálta”. A religiók martirjainak síratúl szinte ezt a felírást lehetne tenni.

Szent Ágoston a görög egyházi atyákat kárhoztatta a miért kételkedtek az örök pokolban, és hinni merészelték, hogy az idvezültek az elkárhozottak iránt részvétet fognak tanusítani. Szent Ágoston a biblia után az igazsággal párosult misericordiát képzelni sem tudta az Istenben, és a szeretet csodáját csak az engesztelhetetlenség csodájával tartotta lehetségesnek.

A fehérvári gyűlés ítéletmondóira ép azok az enyhítő körülmények felvehetők, melyek barbar tanaiért szent Ágoston mellett felvehetők.

Hiában mondotta Jézus „a betű öl, a szellem az, mely éltet“. A secták emberei mind egy családhoz tartoznak. Mint az Oedipus című nagyszerű tragédia végén az atyafiság kiderül, úgy derül ki a sectariusok közötti atyafiság, a türelmetlenség — e mindenikkel közös vonás — által.

De helyesen van az kimérve, hogy az üldözés mindig az üldözöttet nagyobbítja.

Az eretnek név alatt üldözöttek két érdemleges dolgot győzelemre segítettek: felszabadították a lelkiismeretet az egyház járma és a confessiók nyúge alól, és

a felszabadított lelkiismeretet a bibliának birájává tették.

A történelem mindig logicus. Az eretnekek által feltett előzményekből addig vonja a következtetéseket, míg végső consequentiaképen a kereszténység beolvad az emberiségbe.

Milyen hosszú, göröngyös és tövises az út odáig?

A Dávid Ferencz tanát Déván nem temethették el. Él az honfitársaink egy tekintélyes részének értelmében és szívében. És az angol faj egy szép és értelmes részénél az Oceán midkét partján a filozofia és kereszténység közötti compromissum unitarismus név alatt ép olyan szellemben él, fejlődik és terjed mint Dávid Ferencz tanította.

A Dávid Ferencz szellemében sem itt, sem ott az Oceán partjain nem hiszik, hogy az első emberben a bűn által az egész emberiség megromlott volna, nem hiszik, hogy a Krisztusban isten incarnálódott és szállott volna a földre azért, hogy bűneink terhét hordja, és szenvedése s halála által justificationkat megnyerje.

A Jézusban itt is ott is, csak egy felsőbb vallásos szellem képviselőjét látják, ki érzelmei által legtökéletesebben közeledett az Istenhez;

ki a szabadakarat abusussa következtében elfajult emberiségben nagy és üdvös változást idézett elő az által, hogy a moralis érzéket megújította, és az ember-szív fenekén rejlő jó forrását üdvös hatással érintette;

és a ki ez utasítása által: „legyetek tökéletesek, mint menyeyei atyátok tökéletes“, minden, a moralban, religioban és tudományban lehető reform útját megnyitotta.

Az eretnekek küzdelme és vértanusága után, ma már egyetlen egyháznak sincs hatalmában a hitnek tekintély által asilumot csinálni.

A mostani ember szive nagyon felforgatott sziv, nem egyik vagy másik egyház credoja, de a szivnek az értelemmel való meg-egyezése elégitheti ki vallásos érzelmét.

Az emberekben ma is meg van az ideal szomja és gondja, és a conscientia mélyében a dráma ma is egész nagyszerűségében foly, de az ideal szomja, gondja, és a dráma folyama felett, nem az egyház illetékes itéletet mondani és tartani, de megfordítva, az egyén illetékes az egyház tanai és morálja felett itéletet tartani.

Ma nincs szükségünk Sinai hegyre és Calvariára. mert az Isten szivünkben beszél, és akaratunkban, tényeinkben nyilatkozik.

Ma olyan széles útja van az üdvösségnek, mint maga az emberiség. Ma az a valódi religio, mely az ember lelkét ahoz az igazsághoz emeli fel: hogy az emberre nézve az emberiségen kívül nincs üdvösség, és hogy minden mi felvilágositja és egyesiti az embert, igaz; a mi felemeli, szép; a mi felvilágositja, egyesiti és felemeli, jó.

Ma nem szükség az Istent — ki egy nagy római író szerint — „latet in majestate mundi“ definiálnunk, hogy higyjünk benne: a jó szép és igaz vágya egyesit vele, a nélkül, hogy átláthatatlan mysteriumából kivennénk, és abban az arányban érezzük, a mely arányban igazság, értelem és szeretet van bennünk.

Az Isten megfoghatatlan, de azt értjük és érezzük, hogy az emberben, az emberrel mindig nő, és tényeinkben, intézményeinkben időről időre láthatóbbá lesz.

De a Dávid Ferencz esetéből már azt is értjük és érezzük, hogy az ember nem tehet és gondolhat a hit ellen, hogy ne tegyen és gondoljon az emberiség ellen.

Az üldözöttek mellett az emberiség.

Mert:

a Dolet felkiáltását a máglyáról „ember vagyok, nem vad állat“ az emberiség érti és érzi. Korunk dogmája, mely él, terjed: lelkiismeretszabadság.

Sámi László.